

УДК 165.24.001.3

Надія Скотна, доктор філософських наук, професор, ректор
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

САМОІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ

У статті висвітлюються базові психологічні підходи до проблеми ідентичності. Проаналізовано специфіку дослідження цього феномену з точки зору найбільш відомих у психологічній науці напрямів. Виділено основні механізми становлення самоідентичності у процесі розвитку особистості.

Ключеві слова: самоідентичність, індивідуалізація, самоозначення людини, самоінтерпретація, самопізнання, самоосягнення.

Літ. 23.

Надежда Скотна, доктор философских наук, профессор, ректор
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

САМОИДЕНТИЧНОСТЬ: ПРОБЛЕМА СУБЪЕКТНОСТИ И ИНДИВІДУАЛЬНОСТИ

В статье освещаются базовые психологические подходы к проблеме идентичности. Проанализирована специфика исследования этого феномена с точки зрения наиболее известных в психологической науке направлений. Выделены основные механизмы становления самоидентичности в процессе развития личности.

Ключевые слова: самоидентичность, индивидуализация, самоопределение человека, самоинтерпретация, самопознание, самопостижение.

Nadia Skotna, Doctor of Sciences (Philosophy),
Professor, Rector of the
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SELF-IDENTITY: THE PROBLEM OF SUBJECTIVITY AND INDIVIDUALITY

The article highlights the basic psychological approaches to the problem of identity and analyzes the specific research of this phenomenon in terms of the best known areas of the psychological science. The article distinguishes the basic mechanisms of identity formation in the process of personality development.

Keywords: self-identity, individualization, self-definition, self-interpretation, self-comprehension.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Сучасна наука доводить, що складні, відкриті, нелінійні, самоорганізовані системи – це цілеспрямовані системи. Саме такою системою є психіка людини. Отже, психічний розвиток людини обумовлений (детермінується) певною метою. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених ідеї цілевідтворного розвитку людини розглядалися давно. Так, Аристотель бачив мету життя людини у становленні вільного, розумного та активного суб'єкта. Спіноза зазначав, що мета життя людини – стати тим, чим ти є потенційно. Значно пізніше В. Франкл зробив висновок, що вихід із екзистенційного вакууму, в якому опинилася сучасна людина, полягає у пошуку та знаходженні сенсу життя. Саме прагнення до сенсу він визначає як “базове прагнення людини знайти та здійснити сенс і мету”.

Ідею цільової обумовленості розвитку психіки активно розробляв Е. Фром. Не можна зрозуміти

особистість, писав він, “якщо ми не розглядаємо людину у всій цілісності, включаючи ... питання про сенс її існування”.

У біблійній історії Адам і Єва стали власне людьми, коли вони скуштували плід з дерева пізнання добра і зла. Та, вкусивши заборонений плід, вони звільнились від опіки Бога і від жорстких зв'язків з Матір'ю-природою. Вийшовши з неї, люди опинилися обличчям і перед Богом, і перед Природою як протипоставлені їм, усвідомивши при цьому і свою окремість, самість, і свою відмінність, і свою відповідальність.

“Соціальна історія людини почалася з того, що вона виросла зі стану єдності з природою, усвідомила себе як істота окрема від оточуючого світу та інших людей. Процес наростаючого відособлення індивіда від первісних зв'язків ми можемо назвати “індивідуалізацією”. Уточнюючи зміст індивідуалізації людини, Е. Фром вказує, що

це процес посилення та розвитку її особистості, її власного "Я".¹

Стратегії конструювання самоідентичності досліджували М. Кастельс, П. Бергер, П. Бурдьє, А. Гідденс, І. Гофман, Т. Лукман, Ю. Габермас, В. Хесле та ін. Серед українських вчених, які зробили значний внесок у дослідження проблем ідентичності, слід згадати Н. Яковенко, В. Ляха, В. Андрущенко, М. Степико, Н. Козловца, Н. Пелагешу та ін.

Змістовний внесок у досліджування ідентичності, її структури і різних аспектів на рівні індивідів зробили представники психологічної, психоаналітичної, соціально-психологічної, соціологічної, філософської думки Е. Балібар, А. Ватерман, А. Гарфінкель, Д. Келлі, Х. Кехеле, Ж. Лакан, Н. Лукман, Р. Лейнг, Дж. Марсія, Р. Мертон, Р. Тернер, Х. Томе, Дж. Тернер, Е. Еріксон та ін.

Разом з тим для української психолого-педагогічної науки питання, пов'язані з проблематикою ідентичності, відносно нові. Проблема зумовлено тим, що для визначення такого феномену використовували терміни "самовизначення", "самосвідомість", "тотожність". Розбіжні питання, причетні до теорії ідентичності українських і вітчизняних дослідників, розв'язані в працях: Л. Виготського, А. Гусейнова, І. Кона, В. Мерліна, В. Малахова, С. Рубінштейна, Л. Сохань, А. Спіркина, С. Хоружего, Л. Шнейдер, Ю. Качанова, Д. Ельконіна, В. Ядова та ін.

Актуальність проблеми співставлення суб'єктності та індивідуальності особистості в рамках сучасної концепції самоідентичності зумовлена необхідністю осмислення специфіки загострення цього аспекту у сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Поняття особистісної ідентичності чи самоідентичності (від англ. self-identity) означає спадкоємність цілей, мотивів, спрямованості, установок та смисложиттєвих орієнтацій особистості. Механізм формування особистісної ідентичності лежить в

основі усвідомлення індивідом себе як суб'єкта діяльності.

За іншим визначенням, ідентичність – (від англ. identity – тотожність) – це багатозначний життєвий та загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда та його самосвідомості.²

Тим самим виникає питання щодо визначення поняття ідентичності. Єдине з найпоширеніших тлумачень зводить ідентичність до психологічного уявлення людини про своє "Я", яке характеризується суб'єктивним почуттям індивідуальної самототожності й цілісності, ототожненням людиною самої себе (частково усвідомлене, частково неусвідомлене) з тими чи іншими типологічними категоріями (соціальним статусом, статтю, віком, значенням, взірцем, нормою, групою, культурою тощо).³

Певним аналогом ідентичності може бути поняття ідентифікації, але між ними є принципи відмінності. Для прикладу, ідентифікація (самоідентифікація) передбачає дію, процес зіставлення одного об'єкта з іншим, виявлення загальних чи, навпаки, специфічних ознак, рис. Ідентичність постає як кінцевий факт, результуючий процес ідентифікації (самоідентифікації).

За твердженням В. Хесле, також як і для Е. Гуссерля, фундаментальною якістю людської ідентичності є час. "Спостереження за власним "Я" не можна звести до спостереження за іншим суб'єктом"⁴. Ми не можемо стверджувати, що ментальні стани локалізовані у просторі. "Час, однак, є їх суттєвою характеристикою. Часова та непросторова природа свідомості породжує особливі принципи. Водночас реальна ідентичність фізичного предмета передбачає неперервне існування його внутрішньої структури, ідентичність ментального акту ґрунтується на інших умовах .... Ментальний акт не відбувається у просторі, він може продовжити своє існування лише в іншому ментальному акті"⁵.

В. Хесле виражає філософську традицію в осмисленні ідентичності, розглядаючи її загальнолюдську та нормативну сутність.

¹ Скотна Н.В., Середницька Я.І., В.І. Стець. ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ: / Практичний посібник. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – 2009. – 70 с. – С. 4 – 10.

² Кондратьєв М.Ю. Азбука соціального психолога-практика / М.Ю.Кондратьєв, В.А. Ильин. – М.: ПЕР СЭ, 2007. – 464 с.

³ Николаев В.Г.Идентичность / В.Г. Николаев // Культурология XX век: энциклопедия в 2-х т. – СПб.: Университетская кига, 1997. – Т. 1. – 447 с. – С. 238.

⁴ Хесле В.Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хесле// Вопр. философии. – 1994. – No 10. – С. 112 – 123. – С. 114.

⁵ Балакірева О.М. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві // Український соціум: соціологічні дослідження та моніторинг соціальної політики. – 2002, – № 1. – С. 21 – 32.

Тим самим, проблема ідентичності належить до однієї з найдискусійніших і актуальних проблем філософсько-культурологічної думки ХХІ ст. У класичній філософії ідентичність постає найважливішою характеристикою особистості – самототожності, за допомогою якої людина спроможна визначити власну єдність, цілісність у часі та просторі, здатна протиставити “Я” й “Інше”, “Відмінне”. Ідентичність у класичній філософській думці розглядається як тотожність самому собі, внутрішньому і зовнішньому, тілесному та соціальному, як тотожність суб'єктивного й об'єктивного, свідомості та буття, тобто як абсолютна категорія.

Таким чином, особиста ідентичність може бути належно артикульованою лише в темпоральному вимірі людського існування. І саме в процесі формування власної життєвої історії, яка є упорядкуванням подій, людина набуває цілісності і стійкості своєї ідентичності, де нарратив становить її необхідний аспект. Кожній з історичних спільнот властиві свої традиційні оповіді, котрі складаються з народних, літературних та історичних оповідей. Їхня сукупність – оповідальна основа культури народу⁶. Кожна окрема особистість рефлексує їх самостійно на своєму життєвому шляху, у своєму становленні.

Проблема особистісного становлення виступає однією з центральних проблем психологічної науки. Онтологічний розвиток та формування особистості розглядається нею як складний та довготривалий процес, результатом якого виступає цілісна та безперервна особистість. Базовим механізмом, що забезпечує індивіду досягнення та утримання єдності, тотожності і сталості власної особистості виступає механізм ідентичності. Проте на сьогодні у психології поняття ідентичності знаходить безліч смислів, що обумовлює виникнення та існування множинних суперечливих теорій та інтерпретацій. Цей факт ускладнює процес дослідження сутності та механізмів функціонування цього феномену. Саме тому ми звернулися до аналізу існуючих теоретичних підходів щодо вивчення проблеми ідентичності.

Проблема людського “Я”, його природи, структури, законів розвитку з давніх часів

цікавила філософів та психологів, так як людина завжди хотіла пізнати не лише світ навколо себе, але й власний. Ще І. Кант відзначав, що усвідомлення самого себе містить у собі двояке “Я”: як сприймання і як внутрішнє почуття.

Його думку продовжив У. Джеймс, який одним із перших почав розробляти основи теорії “Я”. Він виділяв “Я – усвідомлююче”, тобто чистий досвід, процес пізнання себе (почуття ідентичності самому собі), “Я – як об'єкт”, тобто зміст досвіду (процеси свідомості, психічні здібності), “соціальне Я” (все, що відноситься до претендування на престиж, дружбу, позитивну оцінку з боку інших), “матеріальне та фізичне Я” (тіло, одяг, майно та інше)⁷.

І. Кант відзначив, що власне здатність людини володіти уявленням про своє “Я” робить її особистістю, і “в силу єдності свідомості при всіх змінах, які вона переживає”, вона є однією і тією ж особистістю. Вираження цього феномена у психології позначено як самоідентичність⁸.

Для Д. Г'юма проблема ідентичності є своєрідним враженням про “Я” як об'єднаний складний феномен. Однак, якщо дотримуватися того, що “Я” повинно бути тотожним самому собі, то таким повинно бути і враження, яке породжує ідею нашого “Я”. А коли такого незмінного враження немає, то немає й ідеї “Я”⁹.

Проблему ідентичності Дж. Локк сформулював як проблему того, яку основу особистість має для пізнання самої себе як таку, що є тією самою у різних місцях і різні часи. Її дещо доповнював Д. Г'юм, вважаючи: “Я” – це ніщо, окрім чисельних сприйнятів. “Люди – це зв'язка різних сприйнятів, які слідуєть одне за одним з недосяжною швидкістю в часі та перебувають у постійному русі”. Однак не з'ясовано, як в будь-який момент часу можливий перехід від однієї частини “зв'язки” “Я” до іншої. На думку Д. Г'юма, ідея нашого “Я” завжди безпосередньо є в індивіді, становить елемент його самосвідомості, у тому числі й у якості здатного зв'язувати ті чи інші дії та ситуації із собою, таким, що володіє, по-перше, тілом і, по-друге, характером. Пам'ять людини – це джерело особистості тотожності.

Прикладом повного вираження самоідентичності може слугувати декларація самоцінності В. Сатир: “я – це Я. У всьому світі немає точно такого ж,

⁶ Рикер П. Герменевтика. Етика. Політика. Московские лекции и интервью / П. Рикер. – М.: АО “КАМГ”: М.: Изд. центр “Academia”, 1995. – 159 с. – С. 112.

⁷ Джеймс У. Психология – М., 1991. – 346 с.

⁸ Бакиров В.С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора – Х.: Вища школа; Изд-во при ХГУ, 1988. – 152 с.

⁹ Юм Д. Трактат о человеческой природе. Книга первая. О познании. – М.: Канон, 1995. – 400 с.

як Я. Є люди чимось схожі на мене, але немає нікого точно такого, як Я. Тому все, що виходить від мене, – це істинно моє, тому що саме Я вибрала це...”¹⁰.

Участь у бутті, співіснування поряд з іншими усвідомлюється людиною як суб'єктність. Індивідуальність усвідомлює саму себе як існуючу “так і не-інакше” (І. Кант). Суб'єктність центрована на “Я”, його унікальності та неповторності, при включеності в соціальне буття, індивідуальність концентрується на “Моєму”. М. Бубер пише: “Індивідуальність зайнята своїм МОЄ: мій характер, моя раса, моя творчість, мій геній”. Суб'єктне та індивідуальне в людині інтегрується в самоідентичність. П. Рікер називає це “здатністю людини бачити САМОГО СЕБЕ”, вбачаючи під цим “самоозначення” людини і “самоінтерпретацію в термінах досягнень та невдач в тій галузі, яку позначають як практику та життєві плани”¹¹.

У самоідентичності особистості виявляються семантичні опозиції: одиничне – загальне, одне – інше. “Будучи визначеним як безпосередньо чуттєве та душевне, окремий індивід є таким окремим, який має свій *telos*, а тому його етичним завданням буде необхідність постійно виражати себе самого, виходячи із цього, так, щоб відмовитися від своєї окремоті перед лицем загального, він грішитиме і може лише, визнавши це, знову примиритися із загальним. Але будь-коли, коли окремий індивід, ввійшовши в загальне, відчуває прагнення утвердитися в якості окремого, він виявляється в стані спокуси, із якого може вибратися лише з розкаянням, віддаючи себе, загальному”¹².

Суб'єктне – дуже важливий факт людського життя. Істотним аспектом суб'єктивності є інтенціальність – властивість володіти бажаннями намірами, а також здійснювати їх або навіть відмовлятися від них. Істинна суб'єктність може бути зрозумілою лише динамічно. І в цьому ж джерело, де зароджується і росте прагнення до більш високого, абсолютного відношення, ідентичності, до повноти участі у бутті. “...Еволюція полягає в тому, щоб безкінечно віддалятися від самого себе у виробленні свого Я безкінечним, – і безкінечно наближатися до самого себе, роблячи це Я кінцевим”. У суб'єктності, де “Я” відчуває одночасно і єдність, і свою

ізолюваність, виявляється цілісність, зріє така субстанція особистості, як ідентичність.

Самоідентичність можна визначити як спосіб самостійного виявлення відповідності особистості її суб'єктній приналежності до тієї чи іншої системи об'єктів при збереженні уявлень про цілісність та унікальність власного “Я”. Тоді ідентичність утворює певні нормативні “рамки” особистісної поведінки, є основою особистості і багато в чому обумовлена зовнішніми факторами та впливами, а самоідентичність містить у собі додатковий елемент – елемент творчого осмислення ідентичності, що дає змогу зберегти унікальність та неповторність окремої особистості.

Саме таким цілісним баченням ідентичності класична філософська традиція відрізняється від посткласичної, де людина мислиться як нетотожна собі множинність різних “Я”. Головною філософською проблемою в теорії ідентичності залишаються питання: за якими ідеалами жити? Чи добрі ті цінності, на котрі ми орієнтуємося? Як у постійних історичних трансформаціях людина знаходить фундамент для життєвих здобутків? У культурології ж це питання недостатньо досліджене і вимагає глибшого вивчення й осмислення.

Недалеко до цієї ідеї був і С.Л. Рубінштейн. “В ході психічного розвитку, – писав він, – індивід все більше виокремлює себе з дійсності та все більше пов'язується з нею... Реалізуючи перехід до все більш високих форм відображення, від сенсорного диференціювання енергії якого-небудь зовнішнього подразника до сприймання предмета або ситуації і від нього до мислення, що пізнає буття у його зв'язках і взаємовідносинах, індивід все більше виділяється з найближчого оточення і все глибше пов'язується із все більшою сферою дійсності”.

Отже, становлення особистісної самоідентичності є процесом, який охоплює повсякденне, граничне і позамежне буття людини, і це “обов'язково духовне мандрування”, бо “тільки той, хто свідомо може сказати “так” силі внутрішнього призначення, стає особистістю”; “стати особистістю – це зовсім не прерогатива геніальної людини. Так, вона може бути геніальною, проте вона не обов'язково буде особистістю” – стверджує К.-Г. Юнг.¹³

За визначенням І.С. Кона, особистісна

¹⁰ Сатир В. Как строить себя и свою семью. / Пер.сангл. – М., 1992. – С. 67 – 128.

¹¹ Бубер М. Два образа веры. М., 1995. – С. 16 – 92.

¹² Асмус В.Ф. Иммануил Кант М., 1973 г. – 328 с.

¹³ Юнг К.Г. О становлении личности/ К.Г. Юнг// К.Г. Юнг. Конфликты детской души; [пер. снем. Т. Ребеко, Е. Рязанова, А. Судаков]. – М.: Канон, 1997. – С. 185 – 208.

ідентичність індивіда – це усвідомлення ним власної самості, “відрефлексованої у термінах власної біографії”¹⁴. Наявність особистісної ідентичності суб'єкта виявляється у його “здатності підтримувати та продовжувати власний нарратив як історію свого Я, що зберігає цілісність, не зважаючи на зміни окремих його компонентів”.

У своєму дослідженні проблеми співвідношення особистісного та соціального у людині М. Мід виокремлює свідому та безсвідому ідентичність. Безсвідомі ідентичність заснована на некритично прийнятих нормах та звичках. Це комплекс очікувань соціальної групи, до котрої належить індивід. Свідомі ідентичність виникає у результаті рефлексії власної поведінки та є результатом соціального досвіду.

Індивідуалізація – це не відрив від дійсності, а встановлення якісно нового типу зв'язків з нею, зокрема, завдяки одночасно паралельно здійснюваному ототожненню, ідентифікації (1. Процес встановлення зв'язку між собою та іншою людиною або групою; 2. Спосіб встановлення подібності або тотожності подій, об'єктів або людей).

Дійсно, народження дитини, коли вона фізично відокремлюється від організму матері, але все ще прив'язана до неї фізіологічно та психологічно (та шукає підтвердження цього зв'язку) – це перший акт виокремлення себе. Наступний пов'язаний з початком пряموходіння, що робить дитину ще більш незалежною істотою. Нарешті момент першого відкриття “Я”, у ранньому дитинстві та формування внутрішньої позиції у старшому дошкільному віці, що забезпечує дитині фундамент для довільної поведінки, демонструє нам наступні акти виділення дитини з оточення та встановлення з ним зв'язків, вже більше менше усвідомлених.

Дитинство та отрочество завершуються другим відкриттям “Я” у підлітковому віці, у межах якого розв'язується головне завдання підлітка – створення цілісного “Я”, формування ідентичності на основі вже розвинутої самосвідомості, власного погляду на світ, власного ціннісного вибору.

Тобто, життя людини – це процес послідовного

усвідомлення своєї окремоті та цілісності та їх переживання. “Лише, максимально усвідомивши себе, своє власне “Я”, людина стає здатною проявити свою неповторність, індивідуальність, стає вільною і щасливою, бо “знайшла відповідь на проблему людського існування”, – наголошував Е. Фром.

Е. Фром висловив думку, що “... структура сучасного суспільства впливає на Людину одночасно в двох напрямках: вона все більше незалежна, впевнена в собі, критична, але і все більше самотня, ізольована, залякана”¹⁵. Правила соціальної гри проголошують незалежність і одночасно забирають її, не виявляючи протиріччя. Як відзначає А. Уоттс, гравці повинні грати так, “наче” вони незалежні учасники гри, але вони не мають права знати про це “наче”¹⁶.

Відмова від незалежності, втрата ідентичності проявляється у мазохізмі. Мазохізм виявляє себе у наданні переваги “Ми” за рахунок “Я”, Мазохіст, наче не має окремої особистості до тих пір, доки він або вона не починають страждати. Мазохіст позбавляє особистість усвідомлення себе у високорівневих, символічних, межах, розповсюджуваних на минуле та майбутнє. Сам по собі мазохіст фокусує усвідомлення себе на виключно низьких рівнях, таких як фізична цілісність, існуюча у безпосередньому теперішньому. Він руйнує “Я”, що позбавляє Людину відчуття ідентичності.

Загальновизнано, що мазохізм не посилює відчуття власної визначеності, але дає можливість уникнути його, тобто він виступає як шлях втечі від самого себе. Але якщо хтось намагається втекти від свого “Я”, – значить у нього вже є проблема із власним “Я”¹⁷.

Е. Фром наголошує, що “втеча від самого себе є проявом прагнення до самознищення. Якщо “Я” мазохіста проблематичне і крихке, “Інший” для нього впевнений та величний. Згідно з психоаналізом, “Інший – це насамперед, неймовірно ідеалізовані батьки. Ранкур-Лаферрє згадує, що возвеличення “Іншого”, відносно якого Людина посідає мазохістську позицію, проєкційне за характером, тобто не підкріплюється реальним статусом “Іншого”¹⁸.

Психоаналітики відзначають, що характерною

¹⁴ Белинская Е.П. Временные аспекты Я-концепции и идентичности / Е.П. Белинская // Мир психологии. – 1999. – № 3. – С. 40 – 46.

¹⁵ Фромм Э. Ситуация человека – ключ к гуманистическому психоанализу // Проблема человека в западной философии. – М., 1988. – С. 95 – 131.

¹⁶ Уоттс А. Психотерапия. Восток и Запад. / Пер.с англ. Львов, 1997.

¹⁷ Ранкур-Лаферрє Д. Рабская душа России. Проблемы нравственного мазохизма и культ страдания. – М., 1996. – С. 111 – 114.

¹⁸ Ранкур-Лаферрє Д. Рабская душа России. Проблемы нравственного мазохизма и культ страдания. – М., 1996. – С. 111 – 114.

рисом мазохіста є затримка розвитку свого власного незалежного Его, створення заниженого та принизливого сприймання свого “Я”¹⁹.

Втрата ідентичності проявляється у зниженні такого її компоненту, як визначеність. Людина перестає диференціювати і, в підсумку, розуміє, де починається та закінчується її особистість, її бажання, почуття, а де починається власне “Інший”. З точки зору структури ідентичності девальвуються цінності людини, вони засвоюються, але не присвоюються, залишаються нав'язаними ззовні, чужими, привнесеними, а не набутими.

Перестати бути мазохістом, вважає В. Леві, означає стати іншою людиною, іншим “Я”. Проте мазохізм – явище надзвичайно особистісне, викоренити його непросто. “Проявляється дуже потужний рефлекс страху – ПЕРЕСТАТИ БУТИ СОБОЮ. Судомний самозахист. Нагромадження звичок, що стали плоттю, хибних знань та незнання, наче розуміння – і страхів... Тягар цього далеко не пасивний, він агресивний, здатний заразити”²⁰.

Ідентичність не може бути побудована на мазохізмі. Основою її повинна стати “безстрашна гідність Сутності”, інстинктивне відчуття своєї цінності, без всякого посягання на цю цінність з боку інших, зріла поведінка, коли людина сприймає реалістично і в екзистенційній манері, прийняття відповідальності за власну поведінку²¹.

Втрата ідентичності може бути подана і в іншій полярності. Перестати бути собою можна у тому випадку, якщо постійно існувати у режимі агресії, виконувати свої его-бажання завдяки енергії інших людей. Егоцентризм, мотивований безмежним правом на особисту свободу, вишукано впливає на природні процеси особистісного розвитку. У повсякденному житті це може обернутися втратою ідентичності, обумовленим викривленням у ментальних та моральних процесах. До таких викривлень належать:

1) неадекватність образу “Я” у перспективі інших людей;

2) нереалістичне проектування майбутнього, базоване на неприйнятті цінності та значущості інших людей;

3) руйнування духовних цінностей або втрата матеріальних (“Дім”, “Річ”), з якими особистість ідентифікувала себе²².

Кожна людина у той чи інший момент життя може відчувати кризу ідентичності, і кожний шукає різні способи уникнути цієї кризи. Серед них можуть виявитися як конструктивні способи, так і деструктивні. Конструктивне вирішення кризи ідентичності веде до досягнення ідентичності, деструктивне орієнтує людину на підвищення її статусу, що приваблює можливостями здобуття влади над іншими, безперешкодного маніпулювання їхньою поведінкою. А у підсумку – не вирішення кризи ідентичності, а її повна втрата.

Заперечуючи унікальність та цінність іншої людини, людина непомітно втрачає власну унікальність та неповторність. Досягненню стійкої ідентичності заважає замкнутість на самому собі, невміння вийти за межі власного живого егоїзму. Втрачається насамперед такий компонент ідентичності, як відповідність. З точки зору структури ідентичності “розмивається”, випадає прототип.

Брехня і зло егоїзму полягають не в тому, що людина надзвичайно високо цінує себе, а в тому, що, визнаючи себе центром життя, яким вона і є, вона інших відносить до оточення свого буття, залишаючи за ними тільки зовнішню і відносну цінність. Зрозуміло, нормальна людина розуміє рівноправність інших із собою; але почуття її говорять: вона – все, вони – ніщо²³. Якщо взяти “соціальний інтеграл” егоцентризму, розглянути це явище “під знаком вічності”, виявляється його несумісність з родовими інтересами людства (М. Амосин).

Втрату ідентичності у формі безумства та маргіналізації особистості можна розглянути на прикладі залежності (наркотичної, алкогольної). Ідентичність розгортається в часі, і для її досягнення в житті слід дечому навчитися, дещо в собі виховати. Мова йде про екологію (на відміну від чистої клініки) ментальних та духовних процесів, “так як діяльнісний розум, не будучи зайнятим чимось корисним, займається некорисним, пустим та шкідливим” (Я.А. Коменський).

З психолого-педагогічної позиції досягнення

¹⁹ Ранкур-Лаферрьє Д. Рабская душа России. Проблемы нравственного мазохизма и культ страдания. – М., 1996. – С. 111 – 114.

²⁰ Леві В.И. Искусство быть собой. – М., 1990. – С.10.

²¹ Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М., 1994. – С. 256 – 278.

²² Путилова Л. М. Сущность самопознания в опыте ментальной идентификации (в контексте философской антропологии); автореф. дис. докт. философ, наук. – М., 1999. – 41 с.

²³ Куприянич Л.Л. Психология любви. – Донецк, 1998. – 198 с.

ідентичності – це не стільки самопізнання, самоосягнення скільки “подолання” себе. Це складне завдання не вирішується швидко, а точніше воно є актуальним завжди, упродовж усього життя.

Висновок. Тим самим можливості для всебічного розвитку перебувають у кожного під руками. Але небезпека полягає в тому, що людина, у силу різних обставин, (часом свідомо – ми це називаємо безумством), виявляється не здатною до оволодіння ними. У таких випадках вона проводить життя у постійних, безкінечних розвагах, насолоджується деструктивними заняттями, азартними іграми, заповнює час вживанням спиртного та наркотиків. Дана форма “безумства” та маргіналізації пов’язана з лакейським проведенням часу без розумної мотивації своїх дій, коли людина залишається без роботи у руках, без думки у голові, коли зона не знає, що з собою робити.

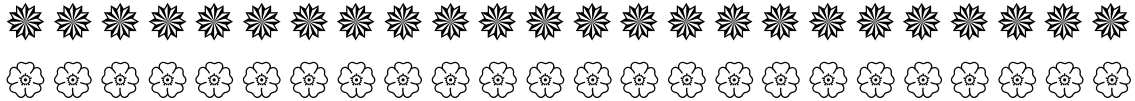
На нашу думку – це і є втрата ідентичності, такого її компоненту, як цілісність, тому, що саме у цей момент змінюється голова, серце і моральність, так як не достойно людині не знайти ніяких занять у житті, зробити своїм завданням трату часу або ж повільне самогубство. Таким

чином, втрата ідентичності як “безумство” і маргіналізація пов’язана з відсутністю у її структурі смислу (справи, життя) та хронотопів, руйнуванням власної суб’єктності.

Отже, для залежних (від алкоголю, наркотиків тощо) людей характерні не сформованість критеріїв ціннісного ставлення до життя та їх розпад. Для них характерна авантюризм, надія на випадок, велика недовіра до себе. Оскільки у таких людей періоди минулого та майбутнього слабпов’язані один з одним, то настає дезактуалізація теперішнього. Тимчасова перспектива у них коротка – до години, орієнтована на “легке життя”. Для них власна сім’я та здоров’я не є значимими умовами життя. Фактори, що стоять на перешкоді самоорганізації часу життя та досягненню ідентичності, – переважання мотивації, пов’язаної з гострими “Я-переживаннями”, і особливо з інтенсивним “захистом Я”, у сукупності з блокуванням тимчасової перспективи.

Тим самим залежність у розумінні втрати ідентичності – це процес маргіналізації та народження спрямованих незворотних деконструктивних змін у структурі особистості, руйнування та відмирання смислових утворень.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2016

7 січня 2016 року
Різдво Христове

Велике християнське свято, сповнене радості, щастя і веселощів. Із ним пов’язують народження Ісуса Христа у Вифлеємі. Люди вітаються: “Христос родився!” – “Славимо Його!” – відповідають.

*Перша зірка як засяє,
Хай уся родина знає:
Слід Вечерю починати!..
І засядуть батько й мати,
Діти, баба, дід, родина,
Уся наша Україна
Кутю з медом споживати
Христа – Бога прославляти!*

Володимир Пацюрко

